

Patrimoni i turisme: exemples de vincles i fronteres

Els vincles entre el turisme i la protecció del patrimoni s'han enfortit en els últims anys. Durant l'any 1999, el Consell Internacional de Llocs i Monuments (Icomos) va crear una carta internacional de turisme cultural: *La gestió del turisme en llocs de patrimoni significatiu*. Els principis són els següents:

1. Atès que el turisme és un dels principals vehicles d'intercanvis culturals, la conservació del patrimoni ha de permetre als membres de les comunitats d'acollida i als visitants viure i entendre el patrimoni, i la cultura d'aquesta comunitat en concret, a través d'una oferta turística responsable i ben administrada.
2. La relació entre el patrimoni i el turisme és dinàmica i ha de superar els conflictes de valors. Cal gestionar-la de manera sostenible en benefici de les generacions presents i futures.
3. Les accions de desenvolupament dels conjunts patrimonials han de proporcionar als visitants una experiència gratificant i agradable.
4. Les comunitats d'acollida i la població local han de participar en els programes de desenvolupament turístic dels llocs patrimonials.
5. Les activitats de turisme i protecció del patrimoni han de beneficiar les comunitats d'acollida.
6. Els programes de promoció del turisme han de protegir i valorar les característiques naturals i el patrimoni cultural.

Aquests principis mostren que el turisme és una realitat ben implantada que ha de ser compatible amb la protecció del patrimoni. S'hi estableix clarament que els operadors de les empreses de turisme cultural patrimonial tenen obligacions amb la comunitat amfitriona, els visitants i els recursos sobre els quals descansa la seva indústria.

D'acord amb aquests principis, caldria plantejar-nos que les polítiques o estratègies de turisme cultural patrimonial al Pirineu, i a tot arreu, suposin posar en contacte el visitant amb una experiència cultural de qualitat i amb una gran dosi d'autenticitat històrica, que no només sigui creada per atraure els turistes, sinó que també els pugui resultar interessant.

Albert Esteve i
Garcia, ministre de
Cultura del Govern
d'Andorra

Per posar un exemple en aquest sentit, podria parlar de la implicació del Govern d'Andorra que, a partir de la segona edició del Festival de Música Antiga del Pirineu, combina la música de qualitat amb els indrets patrimonials pels quals fou concebuda. Es tracta, al meu entendre, d'una proposta molt interessant i que, si li donem el temps necessari per consolidar-se, tindrà potencial per engrandir-se. Tornaré a parlar més endavant sobre aquest exemple, que és una experiència cultural de qualitat i autèntica. D'altra banda, i per una qüestió de principis, el turisme cultural ha de ser sostenible i garantir la qualitat i la integritat dels recursos que li donen suport. Aquesta afirmació que sembla tan evident planteja dificultats per a una part de la població. Un exemple seria la vall del Madriu-Perafita-Claror, declarada patrimoni mundial de la humanitat per la Unesco, en la categoria de paisatge cultural, l'any 1993, que genera un neguit a l'hora de promocionar-la turísticament. És cert que per diferències i litigis entre administracions es va tardar més de vuit anys a disposar del pla de gestió del bé inscrit, i també és veritat que consisteix en un pla bàsic que requereix, en un futur, complementar-se. Després d'esperar vuit anys per tenir el pla de gestió, dos anys més tard de la seva aplicació, amb certa lògica a primera vista, una part de la població va considerar que no explotem turísticament aquest recurs que té uns valors universals excepcionals reconeguts. Per què no en fem més publicitat i l'inclouem en paquets turístics de comercialització en agències especialitzades? Per què no hi fomentem allotjaments rurals en les estructures existents o hi instal·lem zones d'acampada?

La raó és senzilla però no sempre ben entesa: ens cal més informació. Durant aquests dos anys de vigència del pla de gestió, i en sintonia amb la direcció i la comissió de gestió, s'han realitzat i es continuen fent un gran nombre d'estudis, d'inventaris (arqueològics, de les estructures humanes presents a la vall i que li donen el seu caràcter excepcional, de la fauna, de la flora, mediambientals) per integrar-lo en un sistema d'informació geogràfica i disposar d'una zonificació precisa que permeti determinar els màxims fluxos per cada zona que la vall pot assumir, d'un pla d'ús públic que tingui en compte la capacitat de càrrega màxima de visitants assumibles per la vall.

Altrament, potser a curt termini en podrem extreure uns rèdits econòmics, però amb el risc de comprometre a mitjà termini la perennitat del mateix bé. I aquest risc, tant des del ministeri de Cultura com des de la Comissió de Gestió, ens neguem a assumir-lo. El patrimoni és el llegat dels nostres avantpassats i tenim l'obligació de transmetre'l a les generacions futures en les millors condicions. Els possibles guanys a curt termini no poden hipotecar aquesta obligació.

En temps de dificultats econòmiques com el que ens toca viure, aquests estudis imprescindibles necessiten un termini més ampli. Amb més recursos financers tot aniria a un ritme més dinàmic, però la situació és la que és, de res no ens val plànyer-nos i no podem oblidar que si maldem a la integritat del recurs, si no n'assegurem la sostenibilitat, en un futur no tindrem ni bé ni turistes.

Per sintetitzar aquest punt, l'equilibri és fràgil. Cal trobar i apostar per les sinergies entre la conservació dels recursos, el desenvolupament sostenible i el turisme. Per això, abans he parlat del fet que la relació entre el turisme i el patrimoni és dinàmica i que els

responsables polítics hem de saber gestionar-la de manera adequada, transversal i responsable, malgrat que no sempre sigui evident.

Un altre punt important que ja he introduït abans és la necessitat de la participació de les comunitats d'acollida. El grau en què una comunitat s'apropia d'un projecte és inversament proporcional als recursos públics que s'hi hauran de destinar i, a la vegada, està en harmonia amb l'èxit que podem esperar de la iniciativa.

Permeteu-me il·lustrar-ho amb dos exemples que fan referència a iniciatives transpirenques. Com probablement sabeu, a Andorra, concretament a la parròquia d'Ordino, disposem de la Ruta del ferro. Aquest recorregut permet visitar una mina de ferro; el camí dels Traginers, poblat d'escultures contemporànies, i fargues on es mostren com el treballaven. Aquesta ruta, que té una bona acceptació en l'àmbit local, forma part de l'itinerari transfronterer de la Ruta del ferro als Pirineus, el qual va rebre la menció d'honor del Consell d'Europa el mes de novembre del 2004, i coordina activitats amb instal·lacions de Catalunya, Aquitània, l'Arieja, Guipúscoa i Biscaia. Conceptualment, la idea és excel·lent. Unim els nostres recursos patrimonials per fer un producte més atractiu, amb l'esmentada menció d'honor del Consell d'Europa que el distingeix. Però té un defecte que en dificulta l'èxit. Potser no és políticament correcte que un responsable polític esmenti el desavantatge, però precisament el suport al projecte és bàsicament polític. Al darrere hi ha administracions i institucions públiques, la societat civil no se l'ha fet seu. Canvis de responsables amb els corresponents canvis de visió, manca d'un lideratge clar, desmotivació consegüent... Un cúmul de circumstàncies que ha portat a la situació que deu anys després encara no hem pogut ni signar els estatuts de l'itinerari i, per tant, d'aquest actiu cultural, d'aquest recurs patrimonial comú, no hem sabut fins ara crear-ne un producte de turisme cultural únic i singular. Tots promocionem la nostra petita part però encara no hem aconseguit aprofitar les sinergies per fer-lo créixer i, sobretot, per fer-lo conèixer.

D'altra banda, com a patrimoni immaterial transfronterer hi podem fer constar les festes del solstici d'estiu al Pirineu. Com bé sabeu, s'ha presentat una candidatura multinacional entre Andorra, Espanya i França perquè les falles, els haros i els brandons presents en el nostre territori s'inscriguin a la llista representativa del patrimoni cultural immaterial de la humanitat de la Unesco.

En aquest cas, la iniciativa ha sortit de la base. Són les associacions locals les que, en trobades de fallaires, van decidir intentar promoure la candidatura. En dos anys, han sabut sumar el suport de 63 ajuntaments de les comarques o els departaments corresponents, de les comunitats autònomes o regions i dels governs de tres estats.

Han aconseguit, no només que totes aquestes institucions els donin suport, sinó també que amb un marge de temps molt reduït fessin tots els tràmits pendents (declarar, en alguns casos, aquestes manifestacions com a festes d'interès cultural en els inventaris respectius i que Andorra ratifiqués el Conveni per a la salvaguarda del patrimoni cultural immaterial, etc.). En definitiva, que tres estats es mobilitzessin i es coordinessin amb uns terminis molt curts per assolir el repte de presentar una candidatura multinacional.

Contràriament a les aigües dels nostres rius muntanyencs, en aquests casos és molt més

fàcil fluir de baix a dalt que a la inversa, tot i que de manera semblant als nostres torrents, per moltes pedres o escalls que l'aigua trobi en el seu camí, sempre els pot donar la volta i trobar el pas per continuar fluint.

No tinc cap dubte que en un futur proper, aquestes falles, haros i brandons dels Pirineus seran un atractiu turístic patrimonial per a les comunitats concernides. Elles mateixes ens demanaran i ens proposaran com fer-ho i, novament, aconseguiran el suport de les institucions. El sentiment identitari i l'orgull d'una comunitat pel seu patrimoni permeten partir amb avantatge a l'hora de convertir-lo en un atractiu turístic de qualitat i, com deia abans, carregat d'autenticitat històrica i d'una qualitat imprescindible perquè tingui èxit. Una altra reflexió que voldria compartir amb vosaltres és la prevalença i, fins i tot, la necessitat de dinamitzar i complementar el nostre patrimoni, per fer-lo més atractiu turísticament, sobre la base d'una associació que afavoreix tant el sector cultural patrimonial com la indústria del turisme, i que ha de generar ingressos per a ambdós sectors.

Un estudi recent d'Andorra Turisme amb l'empresa d'investigació de mercats Ipsos ens mostra que, per a un 6% dels viatgers que efectuen desplaçaments de més de tres dies, el turisme cultural és el motiu principal, i per a un 36% és una de les activitats principals. En les conclusions d'aquest estudi i pel que fa a la comunicació, es determina que en tots els mercats turístics, en els actuals i en els potencials, cal reforçar el posicionament d'Andorra en l'apartat de cultura, sobretot a l'estiu, ja que no se'ns coneix per aquest precepte. Aquestes dades es poden extrapolar a tot el Pirineu.

En aquest apartat de comunicació, vull remarcar l'enorme esforç que s'està duent a terme a Andorra, tant des de Turisme com des de Cultura. A través d'enquestes, Turisme ha recaptat dades de gairebé mig milió de turistes, dades segmentades segons el seu perfil i les seves preferències, que ens permetran desenvolupar productes o paquets turístics específics i ser molt més eficients a l'hora de fer-ne promoció i difusió. I des de Cultura, i en col·laboració amb Google Business View, tots els nostres monuments i museus públics i privats seran molt aviat visitables virtualment. Tot el patrimoni cultural immoble i part del moble d'un país visitable a la xarxa, als quals es podrà afegir mostres del nostre patrimoni immaterial. La nostra mida, evidentment, ho fa possible, i aquesta col·laboració ha d'anar més enllà. La tecnologia cada dia avança i som un banc de proves. Un futur *smart country* molt interessant per a una empresa tecnològica. I si també ho som en cultura, per mi sempre serà el millor aparador.

Ara bé, l'estudi també ens mostra que en l'apartat cultural, les ofertes d'oci que generen més interès són visitar espais culturals de renom o assistir a esdeveniments culturals de popularitat.

Referent a aquests últims, ja estem fent importants esforços com el Cirque du Soleil i d'altres, però pel que fa a espais culturals o patrimonials, hem de fer una constatació.

No tenim el Louvre, ni una gran concentració de Gaudí en 2 quilòmetres quadrats, ni les peculiaritats de Venècia. Tenim principalment un esplèndid romànic però dispers pel Pirineu, i qualsevol d'aquestes magnífiques esglésies no atrau per si sola una multitud de turistes. No malinterpreteu les meves paraules com si menyspreés els nostres béns d'interès cultural. He de ser i sóc el primer defensor del nostre patrimoni. Ho dic des

d'una visió més turística. Ho dic en el sentit que *La Gioconda* de Da Vinci, o *Els gira-sols* de Van Gogh focalitzen més atracció que una mostra dels millors pintors pirinencs que disseminéssim entre deu o quinze museus del Pirineu. Hem de ser realistes. Cap de les nostres esglésies té, per si sola, un potencial d'atracció turística prou important. En conjunt sí, però la dispersió geogràfica fa que el nombre de turistes disposats a esmerçar el temps necessari per programar unes vacances destinades a la visita d'aquest patrimoni sigui limitat. Han de ser autèntics apassionats.

El turisme cultural es basa en el mosaic de llocs patrimonials, tradicions, esdeveniments artístics, celebracions i experiències, que representen una nació i el seu poble, i en reflecteixen la diversitat i el caràcter. Aquestes experiències culturals poden ser alhora estètiques, intel·lectuals, emocionals i psicològiques.

En altres paraules, el turisme cultural es pot definir com una trobada més o menys intensa, durant el viatge, amb la personalitat d'una comunitat i de les seves diverses maneres d'expressar-se. Apel·la a la imaginació creadora dels individus, a la seva obertura mental i al seu sentit d'aventura. Es basa en la qualitat dels lligams que s'estableixen entre el visitant, els llocs d'interès cultural i en el seu desig de compartir-lo.

El repte que tenim és convertir una visita al nostre patrimoni en una experiència inoblidable per als nostres visitants. Aquest repte es podria traduir afegint als nostres llocs culturals i patrimonials (béns d'interès cultural, béns naturals, museus, centres d'interpretació), d'una banda, serveis amb temàtica cultural (allotjament, restauració, comerç i altres serveis) i, d'altra banda, esdeveniments (fires artesanies, mercats de productes tradicionals, festivals de música, programes d'interpretació, exposicions) que complementin la nostra oferta fins a convertir-la, més que en un producte, en una experiència única i irreplicable per al visitant. No em vull estendre més i conclouré amb alguns exemples que penso que van en aquesta línia.

Un ja l'he esmentat, és el Femap, que combina espais patrimonials i festival de música. Cal seguir apostant per aquest format, ampliant-lo i afegint-hi activitats complementàries que no han de ser necessàriament d'àmbit públic i que posicionin la nostra regió pirinenca com un referent en la matèria. Consisteix en una experiència de viatge al passat, als nostres orígens, per la música que escoltem, pel lloc on l'escoltem i per què no, en un futur, pel record que podrem comprar en una fira o un mercat. Per l'àpat especial per a l'ocasió que podrem degustar en una borda o per la demostració d'artesanía autòctona que podrem presenciar al nucli antic i que preserva elements d'aquella època.

Un altre exemple són les projeccions d'última generació que mostren l'absis original de Sant Climent de Taüll, que fa que retornem al passat mitjançant la tecnologia. Aplaudeixo aquesta iniciativa que permet al nostre patrimoni reviure una segona joventut i que, amb més inversió, es podria anar estenent en un futur amb projeccions exteriors sobre aquest i altres edificis propers, combinant la música i les imatges a l'estil de les Festes de la Llum a Lió. Per què no imaginar-nos veure algun dia, encara que sigui virtualment, alguna de les nostres esglésies amb els seus colors exteriors originals? Són només unes idees de com convertir un actiu patrimonial en atractiu turístic que mereixen molta més reflexió i que admeten moltes crítiques.

Per acabar, un exemple que té lloc actualment a Andorra i que és la magnífica exposició *Benvingudes a casa vostra! Les obres d'art patrimonials fora d'Andorra*. No solament és única per permetre veure, reunides en un mateix lloc, obres patrimonials que romanen al país acompanyades de les que en van marxar en la diàspora patrimonial dels anys 20 i 30 del segle xx, sinó també perquè les obres ens expliquen la seva història. Com era l'església quan elles hi eren, com és ara sense elles, on són i quins periples han viscut fugint de la Guerra Civil, i algunes, segrestades pels nazis. Se'n podria fer una pel·lícula, com deia algun mitjà de comunicació. Aquesta exposició permet tornar a dinamitzar la nostra història, les nostres arrels i complementar el valor de totes les esglésies romàniques i de tot el patrimoni que contenen o van contenir.

He volgut compartir amb vosaltres aquestes reflexions, fruit de les experiències que he viscut al capdavant del ministeri de Cultura, i aprofito l'ocasió que em brinden les Trobades culturals pirinenques per reiterar-vos que qualsevol iniciativa que permeti posar en valor el nostre patrimoni pirinenc comú trobarà en el Govern d'Andorra un aliat, un còmplice.

Concloc plantejant-vos uns dubtes que probablement posen en dubte tot el que he explicat fins ara, però que mostren l'ambigüitat que existeix quan parlem de turisme cultural: no és una redundància?

Si acceptem que el turisme té implícit un component de descobriment, no és consegüentment un acte cultural?

Si un alemany o un anglès ve a esquiar al Pirineu de nou a cinc, i després només es passeja pel carrer i se'n torna a l'hotel, però es troba confrontat amb una llengua, uns horaris, uns hàbits, una gastronomia diferent i, per tant, es troba immers en uns elements essencials de descobriment intercultural, no està fent turisme cultural?